

Александар Луковић¹, докторанд
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

ПРИМЕНА ВАСПИТНИХ НАЛОГА У ПРАКСИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ПРИКАЗАНА КРОЗ СТАТИСТИЧКЕ ПОДАТКЕ РЕПУБЛИЧКОГ ЗАВОДА ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ ЗА СРБИЈУ

Апстракт: Васпитни налози представљају *sui generis* мере, односно нису кривичне санкције већ инструменти преумеравања друштвене реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела покушајем њеног преображаја у примарно непенално реаговање.² Васпитне налоге, поред суда, може да изрекне и тужилац за малолетнике, а са циљем избегавања вођења кривичног поступка према малолетним лицима. Самим тим је заправо крајњи разлог примене васпитних налога обустављање кривичног поступка како би се позитивно утицало на малолетног учиниоца кривичног дела са крајњим циљем да се кроз правилан развој личности и јачање личне одговорности малолетника спречи појава рецидива. Податке о примени васпитних налога на основу којих је изведен закључак о тренду примене васпитних налога су изведени из годишњих извештаја центара за социјални рад презентованим у годишњим извештајима Републичког Завода за социјалну заштиту за Србију (скр. РЗСЗ), Предмет истраживања овог рада представља анализа примене васпитних налога према малолетницима на територији Републике Србије у периоду од пет година од 2018 – 2022. године, са циљем да се утврди учесталост примене васпитних налога.

Кључне речи: васпитни налози, малолетници, алтернативне мере

¹ *al.lukovic@gmail.com*, ORCID: 0009-0001-1717-1733; Aleksandar Luković, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

² С. Кнежевић, *Васпитни налози као вид диверзионог реаговања на малолетничку делинквенцију*, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2010, 107.

1. Опште напомене

У циљу бољег разумевања даљег садржаја неопходно је разграничити шта су васпитни налози, а шта посебне обавезе упозоравајућег и усмеравајућег карактера, пошто су наизглед исте мере. Васпитни налози као и посебне обавезе представљају алтернативне мере. Њихова алтернативност је заснована на томе да се њиховим изрицањем избегавају мере са полуинституционалним и институционалним третманом које подразумевају виши ниво задирања у личност малолетника. Васпитни налози за разлику од посебних обавеза се примењују пре или уместо вођења кривичног поступка, а у циљу скретања и избегавања вођења кривичног поступка. Постоји и разлика у обавезности, тако посебне обавезе, као кривичне санкције, суд намеће и малолетник нема могућности избора, док, када су у питању васпитни налози, малолетник може да се сагласи или не сагласи, односно да их прихвати или не прихвати. Осим тога, постоји велика разлику у случају неиспуњења изречене мере, уколико се не испуни посебна обавеза онда се она може обуставити или заменити обично тежом, док се у случају неиспуњења васпитног налога у целини или делимично, као последица јавља започињање или настављање кривичног поступка који може, али и не мора резултирати изрицањем неке од васпитних мера. Васпитне налоге може изрећи јавни тужилац за малолетнике или суд само малолетном учиниоцу кривичног дела за које је у закону прописана казна затвора до пет година, док посебне обавезе може изрећи само суд малолетнику, а под одређеним условима може изрећи и млађем пунолетном лицу и то у случају извршења било ког кривичног дела.

2. Врсте васпитних налога

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица³ (у даљем тексту ЗМ) предвиђа следеће васпитне налоге:

- 1) Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле у целини или делимично, штетне последице дела;
- 2) Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- 3) Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног локалног или еколошког садржаја;
- 4) Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- 5) Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

³ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

Кроз сада већ дугогодишњу примену ЗМ проистекла је потреба за изменама и допунама, тако да радна верзија измењеног и допуњеног ЗМ садржи седам васпитних налога. Уз постојеће васпитне налоге додати су следећи:

- 1) Похађање курса или припрема и полагање испита којим се проверава одређено знање и
- 2) Укључивање у одређене спортске активности.

2.1. Избор, примена и надзор над извршењем васпитних налога

Основ за примену ових мера произилази из чл. 40 ст. 3 тач. б Конвенције УН о правима детета коју је 1990. године потписала и ратификовала и наша земља, према коме је потребно и пожељно да се уведу мере поступања са децом која су прекршила закон, али без прибегавања судском поступку.⁴ Таква могућност је предвиђена са идејом да се избегне штетан утицај могућих изречених кривичних санкција на малолетног учиниоца кривичног дела. Да би се омогућила примена васпитних налога потребно је да се испуне два услова: објективни и субјективни. Објективни услов се састоји у томе да се васпитни налози (један или више) могу изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела уколико је за то дело прописана новчана казна или казна до пет година затвора, а субјективни услов да је малолетни учинилац кривичног дела признао кривицу и преузео одговорност (схвата друштвену неприхватљивост учињеног дела) за исто. Примена васпитних налога се односи искључиво на малолетна лица.

По признавању кривице од стране малолетног учиниоца кривичног дела, тужилац и судија за малолетнике одлучују о примени васпитних налога и на основу процене спремности малолетника да испуњава васпитне налоге. Самим тим признање представља општи и основни услов за примену васпитних налога који претходи питању његове спремности за испуњење васпитних налога.

Применом васпитних налога се се прате савремени токови у кривичном праву јер се у оквиру овог процеса пажња поклања и жртви, односно њеним потребама и интересима. Васпитни налози, као правно решење, не доводе малолетника у повлашћен положај већ га активно инволвира у отклањање последица нанешених жртви које су проистекле из учињеног кривичног дела. Целисходност примене оваквог правног решења постоји само уколико малолетник покаже кајање због извршеног кривичног дела и спремност да се извини жртви због претрпљених последица учињеног дела.⁵ У процесу избора васпитног налога се посебно обраћа пажња да се малолетном учиниоцу кривичног дела не наруши континуитет школовања или запослења.

⁴ Д. Јовашевић, (2008). „Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије”, *Правни факултет у Силбију*, бр. 3, 2008, 19.

⁵ Љ. Радловић, „Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике”, *Пројекат*, 2006, 221.

У примени васпитних налога осим правосудних органа, малолетника и његових родитеља или старатеља учествују и и орган старатељства, образовне и здравствене установе, спортске и привредне организације, организације цивилног друштва и струковна удружења. Самом изрицању васпитних налога претходи пристанак и спремност да се испуне изречене мере. Са сагласношћу малолетника се заправо реализује сврха самог диверзионог поступка односно изостанак било каквог облика силе или принуде, при чему је неопходно да се пре давања сагласности малолетни учинилац кривичног дела у потпуности упозна са свим могућностима истог и на тај начин повећа вероватноћу да се поступак успешно реализује. Имајући у виду одредбу чл. 62 ст. 1, која се односи на ситуацију Како јавни тужилац за малолетнике самостално одлучује о опортунитету кривичног гоњења, и у таквој процесној ситуацији примени један или више васпитних налога, законодавац је омогућио тужиоцу самосталност у примени једног или више васпитних налога. Уколико је пак јавни тужилац за малолетнике поднео захтев за покретање припремног поступка судији за малолетнике надлежног суда, јавни тужилац може само да поднесе предлог да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више васпитних налога из чл. 7 ст. 1 тач. 1–3. При томе судија за малолетнике не мора да се сложи са тим предлогом. Ако се судија за малолетнике не сложи са предлогом тужиоца за малолетнике, она одлуку доноси веће за малолетнике у року од осам дана (члан 71. став 1. и 2). При томе су судија за малолетнике и веће за малолетнике слободни у избору васпитног налога за који сматрају да ће бити најделотворнији узимајући у обзир све карактеристике малолетног учиниоца кривичног дела као и саму природу учињеног дела, независно од предлога тужиоца за малолетнике.

У самом ЗМ није најјасније дефинисано ко је одговоран за организацију примене васпитних налога, али како је орган старатељства у обавези да извештава јавног тужиоца за малолетнике о току примене изрченог васпитног налога произилази да је орган старатељства одговоран. Такође, важно је нагласити да је примена ових мера само могућност, али не и обавеза. У том смислу треба очекивати да ће се њиховој примени прибећи у случајевима, када се процени да је такво решење целисходније у односу на санкције којима јесу алтернатива. Целисходност примене васпитних налога треба процењивати са више аспеката: заштите друштвеног интереса, заштите интереса малолетника и посебно, заштите интереса жртве.⁶

2.2. Сврха изрицања васпитних налога

Општу сврху васпитних налога ЗМ прописује у чл. 6, а то је да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како у будуће не би чинио кривична дела. Овом одредбом,

⁶ Љ. Радуловић, „Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике”, 216.

сврха васпитног налога заправо интегрисана је у општу сврху свих кривичних санкција прописану у чл. 4. КЗ Србије,⁷ без обзира што они не припадају систему кривичних санкција.⁸

Применом васпитних налога на одређене категорије малолетника остварује се специјално превентивни концепт коме доприносе позитивни учинци избегавања стигматизације коју изазива вођење судског поступка. При чему непокретање или обустава поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела није сврха васпитних налога. Смисао њихове примене је сложенији, јер представља сврсисходнији начин реаговања према одређеној категорији малолетних учинилаца кривичних дела. Та се сврсисходност може посматрати, како са становишта принципа економичности, тако и принципа легитимности.⁹ Самим изостанком активације скупог правосудног државног апарата је остварен принцип економичности. Што се тиче принципа легитимитета, он језаснован на начелу да кривична процедура и кривичне санкције треба да буду *ultima ratio*, односно да им не треба прибегавати ако се очекивани циљеви могу остварити изван репресивног система редовне кривичне процедуре и примене кривичних санкција. Самим тим је очигледно да се законодавац определио за модел сложене диверзије, којим непокретање или обустављање поступка прати условљава извршење једне или више диверзионих мера.

2.3. Проблеми у примени васпитних налога

Како су васпитни налози у примени у Републици Србији већ две деценије генерисали су се и подаци о проблемима у примени истих. За почетак још увек не постоји одговарајући подзаконски акт којим би се уредила њихова примена и на тај начин решила питања која су остала проблематична. Изостанком поменутог подзаконског акта се обесмислила примена неких васпитних налога, па се на пример васпитни налог - поравнање са оштећеним како би се накнадном штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле у целини или делимично, штетне последице дела, у пракси своди или на вербално извињење оштећеном или на накнаду штете где терет последица подноси родитељ малолетника који је учинио кривично дело, чиме се обезвређује у потпуности сврха овог васпитног налога.¹⁰ Што се тиче васпитног налога који предвиђа редован одлазак у школу, изостала је контрола контроле постизања успеха од стране малолетника, како би се остварила сврха односно стварање радних навика, изолација од криминалене средине, онемогућавање доколичарења као и продуктивност образовања

⁷ Кривични законик (Службеник гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024).

⁸ Љ. Радловић, „Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике”, 222.

⁹ Ж. Јашовић, *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 2001, 80.

¹⁰ М. Ковачевић, „Диверзиони концепт поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела: општа разматрања и осврт на Србију”, *Правни записи*, вол. 6, бр. 1, 2015, 110–125.

и продуктивности. Дакле, само физичко присуство на настави није довољно да би ова мера потпуније остварила свој циљ утицања на јачање и развој малолетника. У погледу обавезаног одласка на посао, по мишљењу неких аутора (Гаврић, 2012), исту треба модификовати на тај начин што би требало предвидети обавезу државе да малолетнику обезбеди привремени посао – док траје мера, како би утицао на малолетника да развије одговорност о радним обавезама, о стицању сопствене зараде и на тај начин га мотивише да након престанка мере настави да ради, односно да себи нађе одговарајући посао, како би обезбедио приходе за сопствене потребе.¹¹

Укључивање у рад хуманитарних организација или у послове локалног, социјалног или еколошког садржаја као изречени васпитни налог има придружене проблеме у извршењу због тога што установе којима је поверено извршавање ове мере, не поседују ефикасан систем контроле извршења овог васпитног налога, што омогућава малолетном учиниоцу кривичног дела успешно избегавање обавезе. Што се тиче подвргавања одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту како у Републици Србији здравствене установе не примају пацијенте млађе од 16 година, а осим тога дневни третман одвикавања може да се реализује само уз двомесечно присуство родитеља. У дневним болницама учешће родитеља или старатеља је обавезно у смислу да буду присутни приликом терапије која се спроводи над малолетником и они се третирају као копацијенти и лица са којима је неопходна сарадња у току трајања терапије. Ако пак пацијент у току терапије, односно третмана покаже било какво агресивно или антисоцијално понашање, аутоматски се искључује терапије и поред одлуке органа поступка.¹² Недовољна финансијска средства као и недовољно учешће центара за социјални рад у примени и праћењу реализације изречених васпитних налога доводи до избегавања и изрицања истих. Тако да се углавном примењују васпитни налози за које постоје финансијски услови, а не они који би на најбољи начин омогућили оздрављење личности малолетних учинилаца кривичних дела.

2.4. Примена васпитних налога у пракси у Републици Србији приказана кроз статистичке податке Републичког завода за социјалну заштиту за Србију

Предмет истраживања представља анализа примене васпитних налога према малолетницима на територији Републике Србије у периоду од 2018. до

¹¹ А. Гаврић, „Изрицање и примена васпитних налога“, у: И. Стевановић (ур.), *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Центар за права детета, Београд, 2012, 165.

¹² Т. Бугарски, „Васпитни налози као диверзиони модел поступања и њихова примена у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду“, *Зборник радова Правног факултета*, 49(1), 2012, 89–116.

2022. године, а према подацима Републичког завода за социјалну заштиту за Србију, са циљем да се обради учесталост примене васпитних налога, као и који васпитни налози се најчешће примењују. Подаци су приказани табеларно, где је у Табели 1 приказ изречених васпитних налога према врсти налога, а у Табели 2 је приказан укупан број изређених васпитних налога по годинама у наведеном периоду.

Из приказаних података у Табели 1. се може уочити да се најчешће примењују следећи васпитни налози:

- Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја,
- Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела, и
- Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао.

Табела 1. Изречени васпитни налози према врсти васпитних налога, у периоду од 2018–2022.

Изречени васпитни налози	2018	2019	2020	2021	2022
Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја	321	379	324	248	257
Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела	86	225	159	161	179
Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао	144	228	151	130	165
Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту	97	66	72	77	89
Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога	10	13	18	11	7
Укључивање у спортске активности	5	/	/	/	/

Оспособљавање за одговарајуће занимање	46	/	/	/	/
Да не може да напусти место пребивалишта или боравишта без сагласности суда или посебног органа	1	/	/	/	/

Кроз приказане податке у Табели 2 се може уочити тренд стагације у броју изречених васпитних налога, као и тренд опадања у односу на 2019. годину за око 20%.

Табела 2. Укупан број изречених васпитних налога, у периоду од 2018–2022.

Година	2018	2019	2020	2021	2022
Изречени васпитни налози	832	1008	833	744	745

Закључак

На основу приказаних података се може закључити да су васпитни налози добро прихваћени у нашем систему али да се, као мере ресторативног карактера, не примењују у довољној мери. Разлози за то су многобројни, почевши од недовољних ресурса на локалном нивоу, недовољне спремности и недостатак стручних кадрова за реализацију истих као и неспремност правосуђа, за учешће изрицање васпитних налога. У самој пракси су ипак присутни подаци о позитивним ефектима изречених васпитних налога на личност и даљи живот малолетног учиниоца кривичног дела, што доводи до закључка да је неопходно радити и даље на регулисању њихове примене, стварању бољих услова, јединствене евиденције, итд.

Како се применом васпитних налога остварује могућност да малолетни учинилац кривичног дела промени свој начин живота и постане друштвено одговорна особа, неопходно је да му сви претходно наведени актери у том процесу свесрдно помогну на том путу, јер без подршке друштвене заједнице он не може да превазиђе проблеме који су га навели на криминогено понашање.

Литература

- Бугарски, Т. „Васпитни налози као диверزيونи модел поступања и њихова примена у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду”. *Зборник радова Правног факултета*, 49(1), 2010, 89–116.
- Гаврић, А. „Изрицање и примена васпитних налога”, у: И. Стевановић (ур.), *Малолетничко правосудје у Републици Србији*. Београд: Центар за права детета, 2012. 161–171.
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.
- Јашовић, Ж. *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, 2001.
- Јовашевић, Д. „Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије”. *Правни факултет у Силићу*, бр. 3, 2008.
- Кнежевић, С. *Васпийни налози као вид диверزيونе реакције на малолетничку делинквенцију*. Бања Лука: Удружење правника Републике Српске, 2010.
- Ковачевић, М. „Диверزيونи концепт поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела: општа разматрања и осврт на Србију”, *Правни записи*, вол. 6, бр. 1, 2015, 110–125.
- Кривични законик. *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024).
- Радуловић, Љ. „Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике”. *Пројекат*, 2006, 215–225.